

ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ ВА УЛАРНИ ҚЎЛЛАШ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛАШТИРИШ

Абдуғофаров Аббос Равшан ўғли

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси фаолияти кафедраси ўқитувчиси, капитан*

Олимжнов Азизбек Козимжон ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси 3-курс курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20641456>

Аннотация: Мазкур мақолада ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг назарий-ҳуқуқий асослари, профилактика чора-тадбирларининг турлари, уларни қўллашнинг ҳуқуқий механизмлари ҳамда мазкур соҳада амалга оширилаётган ислохотлар таҳлил қилинган. Шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этишда профилактика субъектларининг ўрни ва аҳамияти ёритилган.

Мақолада ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимида мавжуд муаммолар аниқланиб, хорижий тажриба ва миллий амалиёт таҳлили асосида профилактика чора-тадбирларини қўллаш асосларини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган. Тадқиқот натижалари ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг самарадорлигини ошириш, рақамли технологияларни жорий этиш ва субъектлар ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш зарурлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: Ҳуқуқбузарлик, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, профилактика чора-тадбирлари, профилактика инспектори, жамоат хавфсизлиги, ҳуқуқий маданият, индивидуал профилактика, махсус профилактика, ҳуқуқий тарғибот, профилактика субъектлари, қонунийлик, жиноятчиликнинг олдини олиш.

Ҳозирги глобаллашув, рақамлаштириш ва ижтимоий муносабатларнинг

Contact: 99 826 99 56

мураккаблашуви шароитида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш давлат бошқарувининг устувор вазифаларидан бири ҳисобланади. Ҳуқуқбузарликлар жамият хавфсизлиги, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, давлат ва жамият манфаатларига таҳдид солувчи ижтимоий-ҳуқуқий ҳодиса сифатида намоён бўлади. Шу боис ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда жазолаш сиёсати билан бир қаторда профилактик ёндашувларни кучайтириш алоҳида аҳамият касб этади.

Замонавий криминологик тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш унинг оқибатларини бартараф этишга нисбатан иқтисодий, ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатдан самаралироқ ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан ҳуқуқбузарликлар профилактикаси давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, фуқаролик жамияти институтлари ҳамда фуқароларнинг ўзаро ҳамкорлиги асосида амалга ошириладиган комплекс фаолият сифатида намоён бўлади.

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасини такомиллаштириш бўйича кенг кўламли ислохотлар амалга оширилди. Бироқ мазкур соҳада профилактика чораларининг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлаш, уларни қўллаш механизмларини такомиллаштириш ва замонавий рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш зарурати сақланиб қолмоқда.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш, бартараф этиш ҳамда уларнинг олдини олишга қаратилган давлат ва жамоатчилик фаолияти ҳисобланади. Унинг асосий мақсади жамиятда қонунийликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ҳамда жамоат хавфсизлигини мустаҳкамлашдан иборат.

Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш улар содир этилгандан кейинги оқибатларни бартараф этишга нисбатан самаралироқ ҳисобланади. Шу сабабли профилактика давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш сиёсатида муҳим ўрин тутadi. Профилактика орқали ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига таъсир қилувчи ижтимоий, иқтисодий ва маънавий омилларга таъсир кўрсатилади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси умумий, махсус ва индивидуал профилактика шаклларида амалга оширилади.

Умумий профилактика аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини оширишга қаратилган бўлиб, ҳуқуқий тарғибот, таълим-тарбия ишлари ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш чораларини ўз ичига олади.

Махсус профилактика муайян турдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган бўлиб, вояга етмаганлар ўртасидаги ҳуқуқбузарликлар, оилавий зўравонлик, гиёҳвандлик ва бошқа салбий ҳолатларга қарши чоратадбирларни қамраб олади.

Индивидуал профилактика эса ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахслар билан яқка тартибда ишлашни назарда тутadi. Бунда профилактик суҳбатлар, расмий огоҳлантиришлар ва ижтимоий-психологик ёрдам чоралари қўлланилади.

Профилактика чораларини қўллашнинг асослари сифатида ҳуқуқбузарлик содир этилишига олиб келувчи омилларнинг мавжудлиги, шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атвори ёки такрорий ҳуқуқбузарлик содир этиш эҳтимоли хизмат қилади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ички ишлар органлари, прокуратура, миллий гвардия, таълим муассасалари, маҳалла фуқаролар йиғинлари ва бошқа ташкилотлар иштирок этади. Уларнинг ўзаро ҳамкорлиги профилактика ишларининг самарадорлигини таъминлайди.

Бугунги кунда профилактика соҳасида ахборот алмашинувининг етарли эмаслиги, рақамли технологиялардан фойдаланиш даражасининг пастлиги ва профилактика субъектлари фаолиятини мувофиқлаштириш билан боғлиқ айрим муаммолар мавжуд.

Шу муносабат билан профилактика чораларини қўллаш асосларини такомиллаштириш, ягона электрон маълумотлар базасини яратиш, ҳуқуқбузарликларни прогноз қилишнинг замонавий усулларини жорий этиш ҳамда аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш муҳим аҳамият касб этади.

Натижада ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш самарадорлиги ошиб, жамиятда қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлашга эришилади.

Ҳуқуқий асослар:

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тушунчаси криминология, ҳуқуқ назарияси ва давлат бошқаруви соҳаларида кенг ўрганиладиган илмий категориялардан бири ҳисобланади. Илмий адабиётларда мазкур тушунчага турлича таърифлар берилган бўлса-да, уларнинг мазмуни ҳуқуқбузарликларни келтириб чиқарувчи сабаб ва шарт-шароитларни бартараф этиш орқали уларнинг содир этилишининг олдини олишга қаратилганлиги билан бирлашади.

Профилактика атамаси латинча “prophylaxis” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “олдини олиш”, “огоҳлантириш” маъноларини англатади. Юридик нуқтаи назардан профилактика давлат органлари ва бошқа ваколатли субъектларнинг ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш омилларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этишга қаратилган фаолиятини англатади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш;

- уларни келтириб чиқарувчи омилларни бартараф этиш;
- шахсларда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш;
- ҳуқуқбузарликка мойил шахслар билан индивидуал ишлаш;
- такрорий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш;
- жамоат хавфсизлиги ва ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш сиёсатида инсонпарварлик принципларини рўёбга чиқаришнинг муҳим шакли ҳисобланади. Чунки мазкур фаолият ҳуқуқбузарлик содир этилганидан кейин эмас, балки унинг юзага келиш эҳтимолини камайтириш босқичида амалга оширилади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг принциплари:

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси муайян ҳуқуқий ва ташкилий принципларга асосланади.

Биринчи навбатда, қонунийлик принципи профилактика фаолиятининг барча чоралари амалдаги қонунчилик талабларига мувофиқ амалга оширилишини талаб этади.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг устуворлиги принципи профилактика жараёнида фуқароларнинг шаъни, қадр-қиммати ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилиниши лозимлигини англатади.

Ижтимоий адолат принципи ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда барча шахсларга нисбатан тенг ва холис муносабатда бўлишни назарда тутди.

Тизимлилиқ принципи профилактика ишларининг узлуксиз ва ўзаро боғлиқ ҳолда амалга оширилишини талаб қилади.

Ҳамкорлик принципи эса давлат органлари, маҳалла, таълим муассасалари, жамоат ташкилотлари ва оммавий ахборот воситалари иштирокини таъминлайди.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирларининг таснифи:

Илмий адабиётларда профилактика чора-тадбирлари турли мезонлар асосида таснифланади.

Умумий профилактика:

Умумий профилактика жамиятнинг барча аъзоларига қаратилган бўлиб, ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига таъсир этувчи ижтимоий омилларни бартараф этишни назарда тутди.

Бу соҳада қуйидаги чоралар муҳим аҳамиятга эга:

- аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш;
- ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш;
- аҳоли бандлигини таъминлаш;
- кам таъминланган оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш;
- таълим муассасаларида ҳуқуқий тарбияни кучайтириш;
- жамоатчилик назоратини ривожлантириш.

Тадқиқотчиларнинг фикрича, ҳуқуқбузарликларнинг катта қисми ижтимоий тенгсизлик, ишсизлик, оилавий муаммолар ва ҳуқуқий маданиятнинг пастлиги билан боғлиқ бўлади. Шунинг учун умумий профилактика ижтимоий сиёсатнинг муҳим қисми ҳисобланади.

Махсус профилактика:

Махсус профилактика муайян турдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган чоралар тизимини қамраб олади.

Масалан:

- вояга етмаганлар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси;
- маиший зўравонликнинг профилактикаси;
- гиёҳвандлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси;
- экстремизм ва терроризмнинг олдини олиш;
- кибержиноятчилик профилактикаси.

Махсус профилактика тадбирлари ҳуқуқбузарлик турининг хусусиятидан

келиб чиққан ҳолда ташкил этилади.

Индивидуал профилактика:

Индивидуал профилактика муайян шахсга нисбатан амалга ошириладиган профилактик таъсир чоралари мажмуидир.

Бундай чораларга:

- профилактик суҳбатлар;
- расмий огоҳлантириш;
- ижтимоий мослаштириш;
- психологик маслаҳат бериш;
- профилактик ҳисоб;
- жамоатчилик ва маҳалла таъсири чоралари киради.

Индивидуал профилактиканинг асосий мақсади шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атворини ўзгартириш ва унинг ҳуқуқбузарлик содир этиши эҳтимолини камайтиришдан иборат.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектлари фаолияти:

Профилактика ишларининг самарадорлиги кўп жиҳатдан мазкур соҳада иштирок этувчи субъектларнинг ўзаро ҳамкорлигига боғлиқ.

Профилактика субъектлари қаторига:

- ички ишлар органлари;
- прокуратура органлари;
- миллий гвардия;
- таълим муассасалари;
- соғлиқни сақлаш муассасалари;
- маҳалла фуқаролар йиғинлари;
- ёшлар ташкилотлари;
- нодавлат нотижорат ташкилотлари киради.

Айниқса, профилактика инспекторлари ҳуқуқбузарликларнинг олдини

олиш тизимида марказий ўринни эгаллайди. Улар аҳоли билан бевосита ишлаш, хавф гуруҳларини аниқлаш ва ҳуқуқбузарликларнинг сабабларини бартараф этиш бўйича муҳим вазифаларни бажаради.

Таҳлиллар ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида бир қатор муаммолар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Биринчидан, профилактика субъектлари ўртасида маълумот алмашинувининг етарли эмаслиги сабабли айрим ҳолатларда ҳуқуқбузарликларни эрта аниқлаш имконияти чекланмоқда.

Иккинчидан, профилактика инспекторларининг вазифалари ҳажмининг ортиб бориши уларнинг асосий профилактик фаолиятига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Учинчидан, рақамли технологиялар ва криминологик прогнозлаш усулларида фойдаланиш даражаси ҳали ҳам етарли эмас.

Тўртинчидан, айрим ҳудудларда аҳолининг ҳуқуқий маданияти пастлиги сақланиб қолмоқда.

Бешинчидан, интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг кўпайиши анъанавий профилактика усуллари қайта кўриб чиқишни талаб этмоқда.

Ривожланган давлатлар тажрибаси профилактика соҳасида янги ёндашувларни қўллаш самарали натижалар бераётганини кўрсатади.

Масалан, Японияда маҳаллий жамоалар ва полициянинг доимий ҳамкорлиги йўлга қўйилган.

Германияда ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича махсус ижтимоий дастурлар амалга оширилади.

Сингапурда эса рақамли мониторинг ва интеллектуал таҳлил тизимлари жамоат хавфсизлигини таъминлашда кенг қўлланилади.

Ушбу тажрибалар профилактика фаолиятида замонавий технологиялар ва жамоатчилик иштирокининг муҳимлигини кўрсатади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирлари ва уларни қўллаш асосларини такомиллаштиришнинг истиқболли йўналишлари

Илмий таҳлиллар асосида қуйидаги таклифлар илгари сурилади:

Барча профилактика субъектларини қамраб олувчи ягона электрон платформа яратилиши лозим. Бу ҳуқуқбузарликларнинг сабабларини тезкор аниқлаш ва маълумотлар алмашинувини таъминлайди.

Сунъий интеллект технологиялари ёрдамида хавфли ҳудудлар ва хавф гуруҳларини олдиндан аниқлаш имкониятини яратиш зарур.

Психолог, педагог ва ижтимоий ходимларнинг профилактика ишларидаги иштирокини кенгайтириш мақсадга мувофиқ.

Мактабдан бошлаб узлуксиз ҳуқуқий таълим тизимини янада такомиллаштириш лозим.

Маҳалла институти ва фуқаролик жамияти институтларининг профилактика ишларидаги ролини ошириш зарур.

Профилактика чораларини қўллаш тартибини аниқлаштирувчи нормаларни янада такомиллаштириш, инсон ҳуқуқларини кафолатлаш механизмларини кучайтириш талаб этилади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этишнинг муҳим шарти ҳисобланади. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларнинг самарадорлиги ҳуқуқий асосларнинг мукамаллиги, профилактика субъектлари фаолиятининг мувофиқлаштирилганлиги ва замонавий технологиялардан самарали фойдаланиш даражасига боғлиқдир.

Замонавий шароитда профилактика тизими жазолашга эмас, балки инсонни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, унинг ҳуқуқий онги ва маданиятини

шакллантиришга қаратилган инсонпарвар модел асосида ривожланиши лозим. Бу эса ҳуқуқбузарликлар даражасини пасайтириш, жамоат хавфсизлигини мустаҳкамлаш ва жамиятда қонунийликни таъминлашга хизмат қилади.

REFERENCES:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги ЎРҚ–371-сон Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрдаги «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги ЎРҚ–407-сон Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2023 йил 11 апрелдаги «Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси».
5. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент, амалдаги таҳрир.
6. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Тошкент, амалдаги таҳрир.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасини такомиллаштиришга оид фармон ва қарорлари.
8. Саидов А.Х. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2019. – 448 б.
9. Исмоилов И., Зиядуллаев М. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси. – Тошкент: Академия, 2021. – 320 б.
10. Раҳмонов А.А. Криминология. Дарслик. – Тошкент: ТДЮУ, 2020. – 410 б.

11. Таджиханов У.Т., Одилқориев Х.Т. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Тошкент: Шарқ, 2018. – 528 б.
12. Абдурасулова Қ.Р. Криминология. Ўқув қўлланма. – Тошкент: TDYU, 2022. – 276 б.
13. Хужакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ташкилий-ҳуқуқий асослари. – Тошкент: Академия, 2021. – 240 б.
14. Юридик энциклопедия. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2018. – 704 б.
15. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook on Crime Prevention Guidelines. Vienna, 2010.
16. United Nations. Guidelines for the Prevention of Crime. New York, 2002.
17. Ronald V. Clarke. Situational Crime Prevention: Successful Case Studies. New York: Harrow and Heston, 2017.
18. Larry J. Siegel. Criminology: Theories, Patterns and Typologies. Boston: Cengage Learning, 2021.
19. Tim Newburn. Criminology. London: Routledge, 2022.
20. European Crime Prevention Network. Crime Prevention Toolkit. Brussels, 2021.

